

УДК 37.091.212

МОСТОВА Ірина, зав. кабінету практичної та експериментальної психології, здобувач кафедри психології КНТЕУ

АДАПТАЦІЙНЕ ВХОДЖЕННЯ СТУДЕНТІВ У НАВЧАЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Наведено результати порівняльного аналізу інтегральних оцінок особистісного адаптаційного потенціалу, вольової саморегуляції, мотиваційної сфери, які розцінюються як критерії адаптивного входження студентів-економістів контрольної та фонові груп у навчальну діяльність упродовж чотирьох років навчання.

Ключові слова: аналіз, інтегральна оцінка, адаптаційний потенціал, воля, мотивація, адаптаційне входження, студенти-економісти.

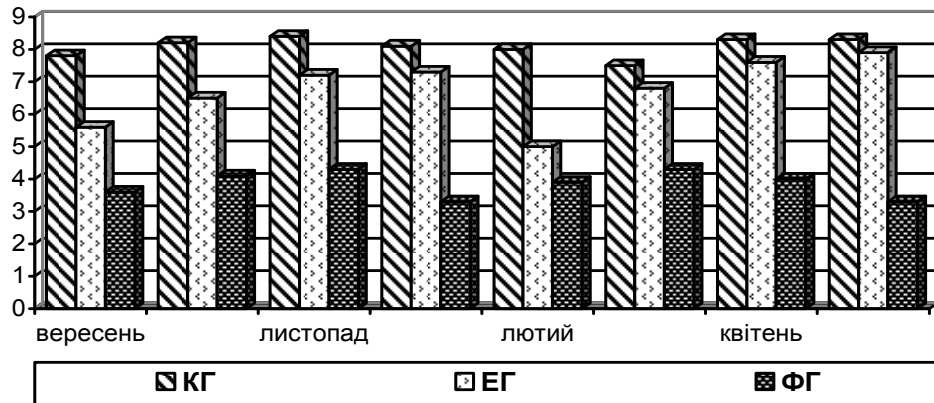
Адаптаційне входження студентів у процес навчання у вищому навчальному закладі – це складний, динамічний процес, який визначається зовнішніми і внутрішніми умовами. З урахуванням особливостей соціально-економічного розвитку, системи освіти цей процес вимагає відповідних змін у суспільстві щодо входження до світового освітнього простору. Він також пов'язаний із внутрішнім світом особистості, що зумовлює швидкість і адекватність адаптаційного входження студентів у систему навчального процесу у ВНЗ, а також із суттєвою трансформацією оточуючого соціального середовища.

Цю проблематику вивчали такі науковці, як О. Александровський, О. Лобастов, Л. Співак, Г. Балл, В. Бодров, О. Кокун, М. Корольчук, В. Крайнюк, С. Максименко, Г. Нікіфоров, М. Макаренко, О. Малхазов [1–10] та ін.

Метою статті є порівняльний аналіз показників адаптаційного входження студентів-економістів у навчальну діяльність упродовж чотирьох років навчання. У контексті цієї мети необхідно виконати такі завдання: визначити прояви особистісного адаптаційного потенціалу, вольової саморегуляції, мотиваційної сфери як критеріїв адаптаційного входження студентів-економістів у навчальну діяльність.

За методикою А. Маклакова «Багаторівневий особистісний описувальник "Адаптивність"» із визначенням інтегральної оцінки особистісного потенціалу соціально-психологічної адаптації (інтегральна оцінка соціально-психологічної адаптації – ІОСПА) [1; 3; 4; 6; 7] студентів, що взяли участь у дослідженні, було розподілено таким чином: контрольна група (КГ – 60 осіб, які мали високі показники), фонові група

(ФГ – 30 осіб, які мали низькі показники) і експериментальна група (ЕГ – 30 осіб із середніми показниками). У кожному з восьми семестрів обстеження проводили по п'ять разів: перше – на початку навчання (вересень, лютий), друге – наприкінці зазначених місяців, третє – наприкінці жовтня та березня; четверте – наприкінці листопада і квітня, і п'яте – наприкінці грудня і травня (рисунок).

Інтегральний показник адаптації студентів ФГ, КГ, ЕГ упродовж чотирьох років навчання

При першому обстеженні контрольної групи студентів першого курсу інтегральний показник ІОСПА визначено на рівні 6.5 балів, він упродовж місяця підвищився до 7.8 балів (при $p < 0.05$), і далі до 8.0–8.4 балів. У другому семестрі виявилася певна особливість динаміки інтегрального показника ІОСПА: вже з першого обстеження у контрольній групі студентів спостерігався високий рівень особистісного потенціалу адаптації (8 балів), який зберігся впродовж усього періоду навчання у другому семестрі (8.2–8.3 бали). За результатами аналізу змін показника інтегральної оцінки особистісного потенціалу адаптації з'ясовано, що перший місяць перебування студентів контрольної групи у ВНЗ відповідає періоду преадаптації, а високі показники у подальших обстеженнях свідчать про адекватний рівень адаптаційного входження, який у студентів контрольної групи настає у перший місяць навчання і зберігається протягом першого і другого семестрів.

Перше обстеження фонові групи студентів першого курсу виявило інтегральний показник ІОСПА 3.1 бали, упродовж двох місяців він досяг рівня 3.6 і 4.1 (при $p < 0.05$), у четвертому обстеженні – 4.3 і далі знизився до 3.3 балів (при $p < 0.05$). Аналогічна динаміка інтегральної оцінки показника ІОСПА спостерігалася і в другому семестрі.

Отже, поступове підвищення показника ІОСПА до істотних відмінностей у першому і другому обстеженнях, у порівнянні з наступ-

ним, свідчить про період преадаптації. У третьому, четвертому та шостому обстеженнях цей показник стабільно нижче середнього рівня, а в п'ятому знижується до рівня низького, що дає право говорити про період неадекватної адаптації студентів фонові групи і свідчить про неадекватний рівень адаптаційного входження представників фонові групи у навчальну діяльність.

Таким чином, порівняльний аналіз показників особистісного потенціалу соціально-психологічної адаптації (СПА) контрольної та фонові груп студентів першого курсу свідчить, що рівень адаптаційного входження у представників контрольної групи в 1.7–1.8 рази вищий, ніж у фонові групі студентів.

У контрольній групі студентів виокремлено два періоди адаптаційного входження – період преадаптації (перший місяць навчання) та адекватний період стійкої адаптації, який відзначається впродовж подальших обстежень у першому і другому семестрах.

Водночас у фонові групі студентів адаптаційне входження має свої особливості: період преадаптації відбувається протягом перших двох місяців навчання, а нижче середнього рівня результати ІЮСПА у наступних двох обстеженнях і падіння рівня до низького в останньому обстеженні свідчать про неадекватний період адаптації у фонові групі студентів і про необхідність використання корекційної програми оптимізації можливостей адаптаційного входження студентів цієї категорії.

Аналіз показників ІЮСПА у студентів другого курсу дозволив виявити певні особливості їхнього адаптаційного входження, хоча в основному динаміка показників аналогічна тій, яка спостерігається на першому курсі. Результати ІЮСПА в контрольній групі студентів на другому курсі фактично не відрізняються від попередніх. В обох семестрах адаптаційне входження студентів характеризується наявністю періоду преадаптації (у перший місяць навчання), і надалі показник ІЮСПА з вище середнього досягає високого рівня, що можна розцінити як період преадаптації. До кінця обстеження в обох семестрах показники ІЮСПА зафіксовано на високому рівні, що свідчить про період відносно стійкої адекватної адаптації і адекватне адаптаційне входження в навчальну діяльність студентів контрольної групи другого курсу.

У представників фонові групи студентів інтегральний показник СПА у процесі навчання на другому курсі істотно змінюється: з 3.6–3.8 при першому обстеженні до 4.4–4.3 балів при третьому обстеженні в обох семестрах (при $p < 0.05$), що свідчить про період преадаптації, а нижче середнього рівня інтегральний показник СПА у третьому, четвертому і п'ятому обстеженнях говорить про неадекватний рівень адаптаційного входження студентів фонові групи у третьому і четвертому семестрах, а також про необхідність надання психологічної допомоги студентам фонові групи [2; 5; 8; 9].

На третьому курсі у студентів (у п'ятому і шостому семестрах) в обох групах відмічаються суттєві особливості ІОСПА, студенти обох груп потребують цілеспрямованої психологічної допомоги.

Проаналізувавши отримані результати, можна констатувати, що у контрольній групі студентів у п'ятому семестрі спостерігається істотне зниження інтегрального показника СПА на 1–1.2 бали, (з 8.1–8.4 до 7.2–7.4 балів), хоча, у цілому динаміка спостерігається в межах попередніх обстежень на першому і другому курсах. У процесі адаптаційного входження у студентів третього курсу контрольної групи визначено такі особливості: період впрацювання за інтегральним показником СПА у контрольній групі студентів спостерігається на першому місяці навчання; період оптимальної працездатності у третьому, четвертому і п'ятому обстеженнях, але рівень СПА у цілому знизився з високого до вище середнього. Після початкового обстеження, зважаючи на зниження показника СПА, з обома групами студентів проведено модифікований дебрифінг [3; 5; 6; 10].

У контрольній групі студентів після дебрифінгу в шостому семестрі інтегральний показник СПА збільшився з 6.8 до 7.9 балів, що можна розцінити як період преадаптації, в подальшому цей показник зафіксовано на рівні попередніх обстежень на першому і другому курсах, тобто на високому рівні (8.1–8.3 бали), що свідчить про зростання адаптивних можливостей студентів контрольної групи після проведення дебрифінгу та про досягнення адекватного рівня адаптаційного входження. У фоновій групі студентів теж відбулися позитивні зміни. До проведення дебрифінгу показник ІОСПА становив 3.6, а у другому обстеженні 4.6 бали (при $p < 0.05$) і надалі він спостерігався у межах середнього рівня (4.9–5.1), що свідчить про адекватний рівень адаптації студентів фоновій групі після дебрифінгу та їх адаптаційне входження у навчальну діяльність другого семестру 3 курсу.

Таким чином, на третьому курсі відмічено, що у студентів контрольної групи у п'ятому семестрі відбувся суттєвий спад інтегрального показника СПА із високого рівня, до вище середнього, а у фоновій групі у цьому ж семестрі спостерігався такий же низький показник ІОСПА, як і в попередніх дослідженнях на першому і другому курсах, що можна розцінювати як тривалий період преадаптації та показники нижче середніх. Це свідчить про неадекватний рівень адаптації та необхідність психокорекційних заходів спрямованих на поліпшення процесу адаптаційного входження. У цілому особливості адаптації на третьому курсі спостерігались до проведення модифікованого дебрифінгу, який було спрямовано на підвищення адаптивних можливостей обстежуваних студентів і оптимізацію їхнього адаптаційного входження в навчальний процес.

У шостому семестрі, після проведеного модифікованого дебрифінгу, в обох групах відбулися позитивні зміни. У контрольній групі

студентів із другого обстеження і до завершення навчання на третьому курсі інтегральний показник СПА зафіксовано на високому рівні 7.9–8.3 бали. Водночас у фоновій груп студентів спостерігається скорочення періоду преадаптації і зафіксовано її адекватний період, адже показники ІЮСПА підвищились до середнього рівня (4.9–5.1 бали при $p < 0.05$), що вказує на адекватне адаптаційне входження і позитивний вплив дебрифінгу на процес адаптаційного входження.

Аналіз інтегральних показників контрольної групи студентів СПА на четвертому курсі навчання (у сьомому і восьмому семестрах) свідчить, що вони виявились за абсолютними значеннями найвищими (8.3–8.6 балів) у порівнянні з даними першого, другого і третього курсів у шостому семестрі. При цьому в динаміці відмічено періоди преадаптації (друге обстеження) і період стійкої адекватної адаптації (третє, четверте і п'яте обстеження), що підтверджує адекватне адаптаційне входження студентів контрольної групи у навчальний процес.

У фоновій групі студентів на четвертому курсі навчання інтегральний показник СПА підвищився до середнього рівня і зберігався на рівні 5.2–5.6 балів, тобто, у четвертому, п'ятому обстеженнях досяг рівня вище середнього.

Таким чином, підводячи підсумки порівняльного аналізу інтегральних показників СПА, як критеріїв рівня адаптаційного входження у навчальну діяльність студентів обох груп упродовж чотирьох років навчання, потрібно відзначити такі особливості:

- у контрольній групі студентів упродовж усього періоду спостереження відмічався високий рівень інтегральних показників ІЮСПА з чіткими виокремленнями періоду преадаптації (перші місяці навчання в кожному семестрі) і періоду відносно стійкої адекватної адаптації (другий, третій і четвертий місяці навчання у кожному семестрі), що свідчить про адекватний рівень адаптаційного входження студентів контрольної групи у навчальну діяльність;

- у студентів фонові групи зафіксовано нижче середнього рівень інтегрального показника СПА на першому, другому і третьому курсах (у п'ятому семестрі) із нетривалим періодом преадаптації до другого обстеження та періодом неадекватної адаптації у третьому, четвертому і п'ятому обстеженнях, що свідчить про неадекватний рівень адаптаційного входження студентів цієї групи у навчальну діяльність;

- на третьому курсі в обох групах студентів відмічено особливості: істотне зниження інтегрального показника СПА у контрольній групі студентів на 1–1.2 бали (у порівнянні з попереднім обстеженням) та збереження нижче середнього рівня у фоновій групі студентів, а також його неадекватний рівень адаптації, що змусило застосувати

модифікований дебрифінг в обох групах студентів із метою оптимізації їх адаптаційного входження;

- у шостому семестрі після дебрифінгу в обох групах студентів відбулись позитивні зміни: у контрольній групі студентів інтегральні показники СПА знову досягли високого рівня, а у фоновій групі студентів інтегральний показник СПА спостерігався на середньому рівні з коротким періодом преадаптації (один місяць) і її адекватним рівнем у третьому, четвертому і п'ятому обстеженнях, що свідчить про ефективність дебрифінгу й адекватний рівень адаптаційного входження;

- особливості динаміки інтегрального показника СПА у контрольній групі студентів на четвертому курсі навчання у тому, що вони виявились найвищими порівняно з попередніми, хоча і не досягли істотних відмінностей.

У фоновій групі студентів після проведеного дебрифінгу на третьому курсі відбулося суттєве поліпшення інтегрального показника СПА до середнього рівня, що позначилось на динаміці періодів адаптації, які на четвертому курсі у фоновій групі студентів відзначено як період преадаптації у перші місяці навчання у кожному семестрі та період адекватної адаптації в третьому, четвертому і п'ятому обстеженнях кожного семестру, що свідчить про адекватне адаптаційне входження студентів четвертого курсу.

Із метою визначення проявів вольової саморегуляції (ВСР) і мотиваційної сфери упродовж чотирьох років досліджено їх рівні та наведено інтегральні оцінки за дев'ятибальною шкалою.

У контрольній групі студентів рівень вольової саморегуляції в обох семестрах на першому, другому і четвертому курсах коливався в межах 8–8.4 бали, тобто, перебував на високому рівні. Динаміка зміни показників у цілому відповідає періодам преадаптації та адаптації і вказує на адекватний рівень адаптаційного входження студентів контрольної групи у навчальну діяльність.

Рівень інтегральної оцінки мотиваційної сфери контрольної групи студентів на першому, другому і четвертому курсах зростає з першого обстеження (7–7.6 балів) до другого (8–8.5 балів) і далі утримується на високому рівні, що теж відповідає виокремленим періодам адаптації та працездатності. Отже, в контрольній групі студентів спостерігається достатньо високий рівень ВСР і мотиваційної сфери на першому, другому, третьому і четвертому курсах, що забезпечує адекватний рівень процесу адаптаційного входження студентів до навчальної діяльності та оптимальний рівень працездатності, що підтверджується як окремими, так і їх інтегральними показниками за методиками "Адаптивність" А. Маклакова, "Кількісні та якісні показники працездатності" В. Сисоєва.

Особливістю навчання на третьому курсі виявилось те, що рівень ВСР знизився у п'ятому семестрі на 0.9–1.3 бали (до 7–7.4 балів) порівняно з аналогічними показниками в контрольній групі на першому, другому і четвертому курсах, що свідчить про необхідність оптимізації рівня адаптаційного входження у представників цієї групи.

Показники мотиваційної сфери протягом п'ятого семестру в порівнянні з попередніми даними теж виявились на 0.8–1.2 бали нижчими, ніж відповідні показники на першому, другому і четвертому курсах. Зниження рівня вольової саморегуляції та мотиваційного компоненту навчальної діяльності позначилося адекватним зниженням рівня адаптаційного входження у п'ятому семестрі у контрольній групі студентів.

У фоновій групі студентів показники ВСР і мотиваційної сфери мають свої особливості. Рівень ВСР на першому курсі першого семестру збільшився із 3.4 у першому обстеженні до 4.4 балів у третьому (при $p < 0.05$) і далі спостерігався на рівні нижче середнього (3.5–4.2). Порівняльний аналіз інтегрального показника ВСР свідчить, що рівень саморегуляції у фоновій групі студентів на першому, другому і третьому курсах п'ятого семестру відмічався як нижче середнього і потребував відповідної психологічної корекції з метою оптимізації адаптаційного входження студентів у навчальну діяльність.

Мотиваційний компонент навчальної діяльності у фоновій групі студентів упродовж першого, другого і третього курсів п'ятого семестру зафіксовано на рівні нижче середнього (3.4–4.4 бали), що у сукупності з таким же рівнем ВСР зумовило низький рівень адаптаційного входження, який проявився у тривалих періодах преадаптації та працездатності. У подальшому неадекватний рівень адаптації зумовлював короткий період оптимальної працездатності та нестійкої працездатності, що можна розцінювати як кризу третього року навчання у ВНЗ, це свідчить про необхідність психологічної допомоги в експериментальній групі, а в контрольній і фоновій – про доцільність проведення на початку шостого семестру дебрифінгу з метою оптимізації адаптаційного входження студентів у навчальну діяльність.

Після проведеного дебрифінгу на початку шостого семестру, на третьому курсі у студентів обох груп виявилось поліпшення показників ВСР та мотиваційної сфери, які в контрольній групі досягли високого рівня, а у фоновій – середнього.

Рівень ВСР у шостому семестрі в контрольній групі студентів підвищився з 6.5 до 7.7 і далі до 8–8.2 балів, а інтегральний показник мотиваційної сфери з 4.4 до 5.5 і надалі зберігся на рівні 5–5.6 балів, що свідчить про ефективність дебрифінгу. Позитивний вплив дебрифінгу позначився на рівні працездатності й адаптації в обох групах, що зумовило адекватне адаптаційне входження студентів у навчальний процес.

На четвертому курсі навчання інтегральний показник ВСП в обох семестрах у контрольній групі студентів зберігався на високому рівні (8–8.4 бали). Аналогічно високі показники у цей період і за інтегральною оцінкою мотиваційної сфери (у контрольній групі студентів 7.9–8.4 бали), що зумовило високий рівень особистісного потенціалу соціально-психологічної адаптації, короткий період впрацювання і тривалий період оптимального періоду працездатності в обох семестрах четвертого курсу у представників контрольної групи студентів, це вказує на адекватний рівень адаптаційного входження.

У фоновій групі студентів сьомого і восьмого семестру (четвертий курс) виявлено свої особливості: інтегральний рівень ВСП досяг середніх величин, а мотиваційна сфера у третьому і шостому семестрах у деяких обстеженнях наблизились навіть до рівня високих показників середніх величин. Такі позитивні зміни після проведеного дебрифінгу зумовили, у свою чергу, іншу динаміку: рівень адаптаційних можливостей, працездатності, а також рівень адаптаційного входження у фоновій групі студентів. У студентів фонові групи на четвертому курсі (після дебрифінгу) завдяки високому рівню ВСП і мотиваційної сфери спостерігаються короткі періоди преадаптації та впрацювання і в подальшому зберігається адекватний рівень адаптації та оптимальний рівень працездатності, що зумовило адекватний рівень адаптаційного входження у цій групі студентів четвертого курсу.

Таким чином, підводячи підсумки дослідження за результатами порівняльного аналізу інтегральних показників працездатності, адаптації, вольової саморегуляції та мотиваційної сфери, як критеріїв адаптаційного входження в навчальну діяльність протягом чотирьох років навчання, можна зробити певні висновки.

По-перше, у контрольній групі студентів упродовж усього періоду спостереження відмічався високий рівень як окремих, так і інтегральних показників вольової саморегуляції, мотиваційної сфери, що зумовило короткі періоди преадаптації та впрацювання, і в подальшому обстеженні адекватний рівень відносно стійкої адаптації та оптимальний рівень працездатності, що свідчить про адекватний рівень адаптаційного входження у представників цієї групи.

По-друге, істотно нижчі показники мотиваційної сфери та вольової саморегуляції у фоновій групі студентів зумовили значно нижчий рівень адаптаційного потенціалу особистості та більш низький рівень працездатності, що виявилось у тривалих періодах преадаптації та впрацювання (до двох місяців). Далі відмічено короткий період оптимальної працездатності, а наявність неадекватного періоду адаптації та періоду нестійкої працездатності свідчить про неадекватний рівень адаптаційного входження студентів фонові групи у навчальну діяльність.

По-третьє, на третьому курсі навчання в обох групах виявлено ознаки психологічної кризи студентів третього курсу ВНЗ, яка полягає у зниженні рівня адаптації і працездатності студентів контрольної групи, що зумовило зниження рівня адаптаційного входження за рахунок зниження мотиваційної сфери, вольової саморегуляції, проявів завищеної самооцінки і демонстраційної поведінки. У студентів переважає глорична спрямованість, потреба у самовираженні, у славі, у коханні, підвищена акизитивна спрямованість – прагнення до матеріального благополуччя, до грошей; істотно знизилась у цей період практична спрямованість (це проявлялося незначною радістю від діяльності, роботи).

По-четверте, проведений модифікований дебрифінг поліпшив показники вольової саморегуляції та мотиваційної сфери, що зумовило підвищення індивідуальної оцінки соціально-психологічної адаптації, відносно стійкий адекватний рівень адаптації і працездатності у контрольній групі студентів і позитивно вплинуло на динаміку всіх показників у шостому семестрі (третьій і четвертий курси) у фоновій групі студентів. Це зумовило короткий період преадаптації та впрацювання з середньо вираженим оптимальним рівнем працездатності, що підтверджує ефективність превентивного дебрифінгу у студентів обох груп на третьому курсі навчання (у п'ятому семестрі) та визначає рівень адаптаційного входження, як адекватний.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александровский Ю. А. Состояние психической дезадаптации и их компенсация / Ю. А. Александровский, О. С. Лобастов, Л. И. Спивак и др. — М. : Наука, 1976. — 272 с.
2. Балл Г. А. Понятие адаптации и ее значение для психологи личности // Вопросы психологии. — 1989. — № 1. — С. 15–25.
3. Бодров В. А. Психология профессиональной пригодности. — К. : Бюл. ВАК України, 2000. — 303 с.
4. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності : монографія / О. М. Кокун. — К. : Міленіум, 2004. — 265 с.
5. Корольчук М. С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк. — К. : Ніка-Центр, 2009. — 580 с.
6. Крайнюк В. М. Психологія стресостійкості особистості / В. М. Крайнюк. — К. : Ельга : Ніка-Центр, 2007. — 400 с.
7. Максименко С. Д. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження. — К. : НДШ, 1990. — 239 с.

8. Никифоров Г. С. Надежность профессиональной деятельности. — СПб. : СПб. ун-т, 1996. — 316 с.
9. Макаренко Н. В. Психофизиологические функции человека и операторский труд. — К. : Наук. думка, 1991. — 216 с.
10. Малхазов О. Р. Психология праці : навч. посіб. — К. : Центр учбової літератури, 2010. — 208 с.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2012.

Мостовая И. *Адаптационное вхождение студентов в учебную деятельность.* Представлены результаты сравнительного анализа интегральных оценок личностного адаптационного потенциала, волевой саморегуляции, мотивационной сферы, которые расцениваются как критерии адаптивного вхождения студентов-экономистов контрольной и фоновой групп в учебную деятельность за четыре года обучения.

Ключевые слова: анализ, интегральная оценка, адаптационный потенциал, воля, мотивация, адаптационное вхождение, студенты-экономисты.

Mostova I. *Adaptation entry of students in training activities.* The paper presents results of a comparative analysis of integrated assessments of personal adaptive capacity, self-motivation, motivational areas that are regarded as criteria for adaptive entry of students and economists in academic activities and background of the control group for four years.

Key words: analysis, integrated assessment, adaptive capacity, will, motivation, adaptationentry, students, economists